

Verner Dalhajn

SVET U
ISUSOVO
DOBA

Prevela s nemačkog
Dušica Milojković

■ Laguna ■

Naslov originala

Werner Dahlheim

DIE WELT ZUR ZEIT JESU

Copyright © Verlag C.H.Beck oHG, München 2015

Translation copyright © za srpsko izdanje 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Za Elizabet

Sadržaj

	Predgovor	15
I	Vreme i prostor.	19
	1. Vreme	19
	2. Prostor	22
	<i>Rimska imperija 22 – Granice civilizovanog sveta 27 – More 28</i>	
	3. Ljudi	33
	<i>Stanovništvo 33 – Gradovi 35</i>	
II	Horizont.	40
	1. Orijent pod rimskom vlašću	40
	<i>Propast starih i uspon novih carstava 40</i>	
	<i>– Pompejev novi poredak na Istoku 42</i>	
	2. Gordi snovi: Irodovo carstvo	46
	<i>Kralj milošću Rima 46 – Kralj bez naroda 49</i>	
	<i>– Naslednici, stranci u sopstvenoj kući 52</i>	
	3. Judeja kao provincija	55

III	Isus iz Nazareta.	60
	1. Životne prilike	60
	„A rođenje Isusa Hrista ovako bi“ 60 – Priče u kojima nema istine? 64 – Poruka 65	
	2. „Ispunilo se vrijeme“: Život Isusov.	68
	Jovan Krstitelj 68 – „Izvan sebe je“: Sukobi 70 – „Ako ne vidite znaka i čudesna, ne verujete“ 72 – Približavanja carstva Božjeg 75	
	3. Pontije Pilat, namesnik, sudija i svedok vere . . .	77
	Namesnik 77 – Sudija 83	
	4. Dobri Rimljanin	86
	„Ja nisam kriv u krvi ovog pravednika“ 86 – Svedok vere 89 – Kažnjen od boga 93	
IV	Prvi korak u svet.	96
	1. „Pobeda proždre smrt“	96
	„Ako si Bog, odbrani se: Nečasni krst 96 – „Vaskrsao u treći dan“: Pojava vaskrsloga 100 – Vaznesenje 102	
	2. „Idite dakle i naučite sve narode“: Imperijalna pretenzija nove vere	105
	Zajednica u Jerusolimu 105 – Odlazak u gradove pagana 108	
	3. „Milošću Božjom jesam što jesam“: Pavle. . .	112
	Rimski građanin 112 – Sluga Hristov 115	
V	Odvojeni putevi: Hrišćani i Jevreji.	119
	1. Raskid sa sinagogom.	119
	„Ja sam Jehova, Bog tvoj“ 119 – Dijaspورا 122	
	2. Okretanje hrišćana od jevrejstva	128
	3. Rat za slobodu Siona.	132
	Uzroci sukoba 132 – Rat 137 – Odgovor pobjednika 141 – Odgovor Božji 143	

	4. Dugo umiranje judeohrišćanstva.	145
VI	Poredak sveta: Rimski imperija	149
	1. Elite carstva	149
	<i>Pouke otaca 149 – Put koji vodi naviše: Savez sa carem</i>	
	<i>153 – Sjaj plemićkog života 155 – Zadaci i dužnosti 158</i>	
	2. Put do vladavine svetom	161
	3. Organizovana pljačka: Rim, mesto užasa . . .	165
	<i>Uprava namesnika 165 – Izrabljivanje</i>	
	<i>i samovolja 168 – Rezignacija i otpor 174</i>	
	4. O postojanosti vladavine: Rim, mesto nade . .	176
	<i>Prilagođavanje umesto otpora 176 – Odgovornost</i>	
	<i>umesto proizvodljivosti 179</i>	
	5. „Rim i svet su jedno“	184
	<i>San o boljem svetu 184 – Mir na zemlji 187</i>	
	6. „Odabrana da nebo učini vedrijim“	190
	<i>Mesta siromaštva 190 – Stubovi bogatstva 196</i>	
	7. Afričke provincije	198
	<i>Gradani i nomadi 198 – „Rim u Africi“: Preporod</i>	
	<i>Kartagine 203 – Afričko hrišćanstvo 204 – Kraj rimske</i>	
	<i>Severne Afrike 206</i>	
VII	Iza horizonta	208
	1. Na drugoj obali.	208
	<i>Varvarin 208 – Tuđin 213</i>	
	2. Pogled iz rimskog ugla.	217
	<i>Rimljanin kao varvarin 217 – „Sudbina mnoge poštedi</i>	
	<i>da bi ih kaznila“: Narodi severa 218 – Pouke istorijskog</i>	
	<i>iskustva 223 – Rat u Germaniji 225 – „Varvarski</i>	
	<i>narodi ne žive u gradovima“ 229</i>	

3. „U svima je Hristos“: Hrišćani i varvari	231
<i>Perspektiva misionara i građana 231 – Dolazak varvara 233 – Volja Božja 235</i>	
4. Nepobeđeni i nepomirljivi: Parćansko carstvo	238
<i>„Eufrat i Tigar teći će po novim zakonima“ 238 – Odricanje od nasleđa Aleksandra Velikog 241</i>	
5. Srećna i nedostižna: Arabija	245
<i>Svet podeljen na četiri dela 245 – Dug put do jednog Boga 250</i>	
VIII Car i Bog.	253
1. Monarh u Rimu	253
2. Institucija	255
<i>Nasleđe Republike 255 – Vladar 257</i>	
3. Pomagači	260
<i>Livija 260 – Muškarci iz pozadine 263 – Sreća 266 – Vojska 267</i>	
4. Legitimnost apsolutne vlasti	270
<i>Bog 270 – Vladar sveta i donosilac mira 275</i>	
5. Dužnosti vladara	281
<i>Carevi zadaci 281 – Očekivanja podanika 283 – Ublažavanje nevolja 284 – Granice carske brige 289</i>	
6. Različita lica moći	292
<i>Rim, srce sveta 292 – Rim, carski grad 295 – Gradovi carstva 298</i>	
IX Svet je blagodat: Vidovi života	301
1. Privatni i javni život	301
<i>Porodica 301 – Grad i selo 306 – Pokrovitelji i mecene 309 – Hleb nasušni 314</i>	

	2. Radosti malog čoveka	318
	<i>Savezi i udruženja 318 – „Kupatila, vino i ljubav“ 321</i>	
	3. Cenzura javnog mnjenja	327
	4. Hrišćanska definicija javnosti.	331
	<i>„Budite milostivi da biste milost našli“: Siromašni i bogati 331 – „Nikakav sluga ne može dva gospodara služiti“ 334</i>	
X	Svet čuda, magije, bajki	337
	1. Magovi, čarobnjaci i sanjari.	338
	<i>U stvarnom svetu 338 – Pogled u tamu budućnosti 343 – Moć snova 346 – U carstvu književnosti 347</i>	
	2. Drugačije hrišćanstvo: Hrišćani i natprirodno	351
	<i>Slika Isusa kao čarobnjaka i šarlatana 351 – Pretenzije i autoritet: Apostoli kao čarobnjaci 353 – Drugačije hrišćanstvo 356 – Apolonije iz Tijane 360</i>	
	3. Fantastični svetovi	361
	<i>Društveni roman 361 – Junaci i ljubavnici 364 – Svet bajki: Amor i Psiha 370</i>	
	4. Hrišćanski roman	371
	<i>Dela apostolska 371 – „Sopstvenom smrću iznova stvoren“: Ptica Feniks 374</i>	
XI	Bogovi sveta.	377
	1. Moć i nemoć bogova.	377
	<i>Istorija bogova 377 – Suština bogova 380 – Kult: Rituali, hramovi i sveštenici 383</i>	
	2. Bog i čovek	386
	<i>Uzimanje i davanje 386 – „Od dugog prijateljstva lako se razdvajaš“: Bogovi i smrt 392</i>	

3. Preobražaj bogova	394
<i>Božanstva Istoka 394 – „Da živi radosno i umre nadajući se izbavljenju“: Misterije 396 – „Ti pokrećeš Zemljin šar i Sunce osvetljavaš: Izida 399 – Bogovi u službi vladara 402</i>	
4. Rim: Sloga neba i zemlje.	404
XII Zemlja bez povratka	409
1. „Smrt sa životom porediti se ne može. Ona je ništa.“	409
<i>Dostojanstvo života 409 – Preobražaji carstva mrtvih 414</i>	
2. „Sa zvezdama sjedinjeni“: Obećanje Rasketoga .	415
<i>Pretenzije mrtvih 415 – Crkva uzima mrtve pod svoje 418 – Ulazak pokojnika u gradove 421</i>	
XIII Borba za veru u senci Svemogućeg.	423
1. Vera u Boga koji je postao čovek	423
2. Traganje za istinom	426
<i>Grčki sused 426 – Šta je dobro i zlo: Lažni učitelji 430 – Gnostici 434</i>	
3. Šta je potraga donela.	437
<i>Stari zavet kao reč Božja 437 – Borba oko obavezujućeg teksta 438</i>	
4. Obogotvorenje Isusa.	441
<i>„Nestvorenog jednosušnog sa ocem“ 441 – Od sluškinje gospodnje do nebeske kraljice: Uspon Bogorodice 446</i>	
5. Otpadanje „od običaja otaca“: Pogled iz ugla paganskih protivnika	448
XIV Pobjeda Rasketoga	453
1. „Carstvo moje nije od ovoga sveta“	453

2. Božji narod u tuđini 454
Život u gradovima 434 – Cena preobraćanja 458
3. Nastanak zvanične crkve 461
4. Sukob sa državom i društvom 465
„Moramo se odreći ovoga sveta“ 465 – „Ništa se ne može nedvosmisleno utvrditi“: Reakcija države 468
5. Put u budućnost 473
„Ne može imati Boga za oca ko nema crkvu za majku“ 473 – Nov javni prostor 476 – Kult i liturgija 477

XV Književnost u svetlu iskupljenja: Od misionarskih propovedi do istoričara 482

1. Učitelji vere: Misionari – propovednici i pisci poslanica 483
2. Glasnici vere: Jevanđelisti 486
Nastanak jevanđelja 486 – Jevanđelja i svet hrišćanskih zajednica 491
3. Ispričana istorija kao istorija spasenja: *Dela apostolska* 492
4. Ustanak pripovedača: Apokrifna jevanđelja i *Dela apostolska* 495
5. „Pokajte se jer se približi carstvo nebesko!“: Učenja apokaliptičara 497
6. Borba za jedinstvo i opstanak: Književnost II veka 499
Crkveni poredak kao pravilo zajedničkog života 499 – „Pa mi ne živimo u šumama“: Poziv na priznavanje 502 – Fanatični u veri: Afrikanci Tertulijan i Kiprijan 506
7. Početak hrišćanske historiografije: Jevseviije . . 509

XVI Umetnost zavodenja: Paganska književnost . . .	511
1. Paganske dragocenosti	511
2. Odbačena blaga: „Ti si učenik Ciceronov, a ne sledbenik Hristov“	513
3. Spasonosni saveti: Paganska mudrost i hrišćansko učenje	517
<i>Nasleđene istine 517 – Pesnička moć ubeđivanja 520</i>	
4. Vladavina grčkog i latinskog jezika	524
 XVII Dodatak	 527
Hronološka tabela	527
Izvori i literatura	531
 <i>O autoru.</i>	 549

Predgovor

„Potiskivanje paganske vere od strane hrišćanske predstavlja jednu od čudesnih revolucija i svakog proučavaoca istorije sklonog razmišljanju mora zaokupljati traženje njenih uzroka.“

Hegel

Hrišćanstvo je mnogo vekova bilo zvanična veroispovest zapadnog čoveka. Stvorilo je svoja merila vrednosti, formiralo je svoje institucije i dominiralo svojim obrazovanjem. Na svet je došlo kad je u Rimu car bio Avgust. Raširilo se kad je imperija dosegla rubove poznatog sveta. A za svoj oblik moglo je da zahvali svetskoj imperiji i naročitom političkom i duhovnom stanju grčkog Istoka i latinskog Zapada. I ovde i tamo, sve veće jato propovednika najavljivalo je dolazak carstva Božjeg, koje je svima obećavalo večni život po okončanju zemaljskog puta.

S ovim novim verskim učenjem u antici su se prvi put pojavili ljudi koji su svu nadu polagali u budućnost. To su činili i drugi, ali oni su sanjali o povratku zlatnog doba na ovom svetu i u zemaljskom životu, a ne o jednom boljem

svetu s onu stranu smrti. Hrišćani su, međutim, uveravali da tamo, i samo tamo, čekaju večnost i blaženstvo nebesa. Što nije moglo biti na zemlji, tamo je bilo. Ova poruka uzdrmala je sve dotad poznate vrednosti. Društvene i političke obaveze podvrgnute su ispitivanju da li njihovo ispunjavanje tokom zemaljskog hodočašća služi večnom spasenju, ili pak preti da ga osujeti. Jer na kapijama raja, kao sudija, čeka iz mrtvih vaskrsli Hristos.

Ova knjiga mora da odgovori na mnoga pitanja. Kako je došlo do nastanka dogme o Bogu koji je dopustio da njegov sin postane čovek i mirno gledao njegovo raspeće da bi smrtnike izbavio od greha? Kako je bio ustrojen svet koji je na kraju prihvatio ovo uverenje, „glupost za pagane, izvor gneva za Jevreje“, nastalo na periferiji Rimskog carstva? Kojim duhovnim uticajima je bila podložna vera proključala unutar jevrejstva, ali čiji su se misionari od njega odvratili, okrenuvši se paganskim stanovnicima gradova imperije?

Kakvi vidovi života su se razvili iz revolucionarne misli da čovek radi sticanja večnog života mora da izgubi onaj zemaljski? Kakvo shvatanje religije je imala rimska država, koja je Jevrejima dopuštala da služe Jehovi, ali je Hrista okarakterisala kao zločinca? Gde su bile granice hrišćanske moći ubeđivanja, ko je i zašto ostao gluv za propovedi hrišćanskih misionara?

A konačno (i najvažnije): zašto je onaj koji je po naređenju jednog rimskog namesnika raspet u Jerusalimu pobedio svoje protivnike, mada su njegove pristalice svoje susede smatrale tuđinima? Šta je ove susede navelo da se, uprkos tome, na kraju ipak krste? Da li je uspon hrišćanstva značio revoluciju u istoriji religije i duha, ili je učinio kraj nečemu što je bilo istorijski zasnovano i stoga dosledno? Nije li ipak

Bog, kao što su hrišćani verovali, u isto vreme kad je dopustio da se njegov sin otelovi i Avgusta učinio gospodarem jednog svetskog carstva, u kom su oni koji su objavljivali novu veru mogli slobodno da se kreću?

*

Pisac istorije uvek razmišlja i „šta“ i „kako“. Ne može, naime, zaobići obavezu da svoje izvore kritički analizira, a mora posedovati i veštinu da svog čitaoca zabavi. Čitalac mu, naime, veruje da vlada svojim naučnim zanatom, ali istovremeno od njega vrlo energično zahteva i da ga ne maltretira beskrajnim primedbama, ili nerazumljivim stručnim jezikom. Ispunjavanje tog zahteva nije samo pitanje stila. Treba, naime, biti dorastao želji da se davnašnja zbivanja ponovo ožive. Jedna od prvobitnih ljudskih potreba jeste i da se pojave koje ne razumemo objasne tako što će se zaodenuti u priču. Od nje ne može da pobegne ni istoričar.

Stoga ova knjiga sledi savet Teodora Momzena da istoričar ne bi uvek trebalo da izigrava rasejanog naučnika i da ponekad svoju učenost treba da ostavi po strani. Na kraju krajeva, pisao je još sto godina pre Momzena Edvard Gibon, čitalac ne očekuje samo pouku, već i zadovoljstvo. Ono što je važno nekad važi i danas. Osnivač historiografske škole Anala Mark Bloh od učenika je tražio da u svoja istraživanja unesu i malo poezije; „toga pre svega ne bi trebalo da se stidimo. Glupo bi bilo verovati da je zbog jakog uticaja na naša osećanja ona manje prikladna da zadovolji i naš razum.“ Neka ta rečenica bude i lajtmotiv ove knjige.

Veliku i višestruku zahvalnost dugujem:

Svom bratu Rihardu, koji je kritički pregledao rukopis i gospođi dr Kerstin Zevaljos Padilja, za dragocene stilske

podsticaje i registar. U izdavačkoj kući za uspeh se pobrinuo Štefan fon der Lar, svojom uobičajenom obzirnošću i podsticajnom kritikom. Andrea Morgan je mnogo pomogla u obezbeđivanju slika i mapa. Saradnja sa svima njima predstavljala je pravo zadovoljstvo.

Ova knjiga posvećena je mojoj unuci Elizabet. Jednog dana ona će kao komandant svemirskog broda istraživati nove svetove. Na tim dugim putovanjima o onim starim će joj pripovedati knjiga njenoga dede.

Verner Dalhajn

I

Vreme i prostor

„Pošto ne laže *Sveto pismo*, čije priče o prošlosti potvrđuje to što su se njegova proročanstva ispunila, apsurdno je ako se tvrdi da su navodno ljudi sa naših prostora prešli neizmerni okean, stigavši brodom s ove na onu stranu, kako bi se i tamo nastanio rod koji je potekao od prvih ljudi.“

Avgustin, *O državi božjoj, a protiv pagana*

1. Vreme

Nema mnogo perioda u istoriji koji su upoznali više ustrelalog života, više verskih potresa, više nade i očajanja nego doba od oko stote godine pre do stote godine posle Hristovog rođenja. Ta dva veka nadvisila su druga stoleća antike jer u sebi sadrže najviše kako onoga što im je prethodilo, tako i onog što je usledilo za njima. Helenistička carstva su se rušila, a rimske armije napadale zemlje od Atlantika do Eufrata, od Sahare do Dunava. Širili su se gradska kultura i način života, a naučno proučavanje sveta dostiglo je dotadašnji vrhunac. Utonuvši u građanske ratove, rimska republika